

CSIKÁNY TAMÁS

AZ V. (KÉSŐBB IX.) HONVÉD LOVASÜTEG TÖRTÉNETE 1848–1849-BEN

„A lovasüteg akkor tesz eleget rendeltetésének, ha félelem és a csapatok felállítási vonalához való kötődés nélkül, a kedvező hatás elérésére folyamatos állásváltással az ellenségen rajtaüt, és a támadás alatt a kiválasztott pontra összpontosított tűzzel az ellenség arcvonalának megbontását előkészíti.”¹ Így határozta meg a császári-királyi (cs. kir.) tüzérsztek számára 1839-ben kiadott kézikönyv a lovasüteg alaprendeltetését. Ebből kitűnik, hogy a tábori tüzérség ezen kötelékeinek rendkívül fontos szerepet szántak a harc során. Az ellenség meglepésén, a harc előkészítésén, a szemben álló fél arcvonalának megbontásán kívül általában ezek az ütegek kerültek tartalékba is, hisz viszonylag hamar bevethetők voltak a csatátér bármely pontján. Feladataikat természetesen nem önállóan oldották meg, hanem a lovassággal együttműködve, annak – szinte kötelező érvennyel – állandó támogatást adva. A fentiek érthetővé teszik, hogy miért volt oly nagy jelentőségű a lovasütegek szervezése és alkalmazása az 1848/49-es szabadságharc honvédseregében. Szükség volt felállításukra, még ha jóval költségesebbnek bizonyultak is, mint a gyalogütegek szervezése.

A tábori tüzérség a XIX. század közepén többféle ütegből tevődött össze. Az alap a gyalogüteg volt, melynek feladatául – a tüzérségi előkészítés végrehajtásán túl – a rohamozó gyalogság támogatását szabták. A gyalogüteg, lehetőség szerint, folyamatosan tűz alatt tartotta az ellenség tüzérségét és meg kellett bontania csapatai harcrendjét. Védelemben elsősorban az ellenség támadó oszlopait pusztította. Ezek az ütegek rendszerint 6 fontos ágyúkkal és 7 fontos tarackokkal voltak felszerelve. A lövegeket négy ló húzta, a kezelők gyalog kísérték az ágyúkat, illetve a tarackokat.

Az ütegek másik nagy csoportját a lovasütegek képezték. Az alapeszme talán Nagy Frigyesztől származik, aki 1759-ben – a hétéves háború alatt – állította fel a lovasütegek első változatát, a lovaglőütegeket. Létrehozásukra azért volt szükség, mert a porosz tüzérség a könnyebb, gyorsabban manőverező osztrák lövegekkel szemben hátrányba került. Mivel a lovaglőütegekben minden tüzér lovat kapott, és több lovat fogtak a lövegek elé is, a tüzérségnek ez a fajtája – az adott kor körülményeihez képest – rendkívül mozgékonyvá vált. Ezek az ütegek gyorsabban megközelíthették az ellenség harcrendjét és hatásosabban tevékenykedhettek, mint a gyalogütegek. Az újítás annyira bevált, hogy 1779-ben az osztrák hadseregben is bevezették.

¹ *Smola, Joseph: Handbuch für k. k. österreichische Artillerie-Offiziere. Wien, 1839. 186. o.*

E. 6 fontos lovasütegek. 4 hatfontos lovas-ágyu, 2 hétfontos lovastarack, mind 6 lovas fogattal.

A szekereszkarból:	6 löveg	A lövegek fogata . . . 36	Az álgyutaltárban :	Az álgyutaltárban :
1 tiszt	6 löszertalyiga	A löszertalyigáké . . . 24	(6 a 6latos sörét-kartács-tölténynyel	2 pattantyú
1 őrmester			(4 a 3latos sörét-kartács-tölténynyel	5 sörétszelence
1 hadnok	1 tábori kovácsműhely (2 fogatos)	A kovácsműhely és szekereké 24	(4 a 3 latos sörét-kartács-tölténynyel	20 a 12 latos
3 igazi v. altizedes			4 a 3 latos sörétszelencz.	30 „ 20 „)löportöltényből
66 közlegény	2 tűzér-podgyászszerék (2 fogatos)	Lőszer-lomlovak . . . 12	100 gyutacs	20 „ 32 „)
1 szolga			20 gyuszál	80 gyutacs
2 kovácslegény	1 szekeresztisztai podgyászszerék (2 fogatos)	Paripa 17	2 font kanóc	20 „ 32 „)
1 nyergeslegény			A lomlovakon :	80 gyutacs
76 összesen	6 takarmányszerek (2 fogatos)	Tartalék 8	2 nyereg- v. 8. táskában	20 gyuszál
A tűzérségből:			1 fedélszerék (4 fogatos)	A talyigában :
1 tiszt m. parancnok	1 fő- v. altüzemvész	80 golyótöltény	A talyigában :	A talyigában :
4 tizedes			1 fő- v. altüzemvész	(8 a 3 latos sörétkartács-tölténynyel
48 bombász és tűzér	1 szolga	16 (8 a 6 latos sörétkartács-tölténynyel	(8 a 6 latos sörétkartács-tölténynyel	10 sörétszelence
1 szolga			200 gyutacs	24 „ 32 „)
55 összesen		60 gyuszál	4 font kanóc	16 a 12 latos
		4 font kanóc		36 „ 20 „) löportöltényből
				24 „ 32 „)
				120 gyutacs
				60 gyuszál
				4 font kanóc
Legény 131	Jármű 23	Ló 121	246 (120 golyólövet	77 (62 pattantyúlövet
			(26 kartácslövet	(15 sörétszelenczelövet
			még 4 sörétszelence	hozzá 2 fénygolyó
				146 különféle töltény

Zárésrévétel az összes üteg-főlszerelés iránt. Hogyha egy főüzemvész helyett másodütegparancnokul egy tiszt osztatik be, akkor ott egy szolgálóval több jő a karba. Lovább 2 gyalogüteghez a szekereszkarból 1 tiszt, 1 hadnok, 2 közlegény és 1 szolga jő. — A két 3- vagy 6fontos ütegre 3 szekeresz közlegény tartalékul számittatik. — Epen ugy jő még 2 gyalogüteghez 1 paripája a szekeresztisztnak és egy 2 fogatu podgyászszerék 2 lóval. — Az ütegeknél följegyzett 4 tizedesből egyik a talyigákhoz osztatik be. — Fénygolyók és a hozzá tartozó töltények a 10fontos tarack számára a felszereléshez többé nem adatnak, hanem azok csak a raktárakban tartatnak készen. A főn kitett, részint a löszertárak-, a löveg-talyigákban és lomlovakon (a lovas-lövegeknél) elosztott lőszer a lövegekkel mindenüvé elszállittatik.

A lövegek tökéletesedése, súlyuk csökkenése később lehetővé tette, hogy – a lovak terhének növelése nélkül – a kezelők ne külön lovakra, hanem a talpszárra erősített „bórhurkára” üljenek. Ezt a változatot vezették be a cs. kir. hadseregénél is, így jöttek létre a lovasütegek (*l. a 278. oldalon*²). Az osztrákok azzal is indokolták ezt a változást, hogy így a kezelők jobban kötődnek a löveghez, kevésbé áll fenn annak veszélye, hogy válságos helyzetben sorsukra hagyják azokat. A lovasütegek lövegeit – melyek változatlanul 6 fontos ágyú és 7 fontos tarackok voltak – hat ló húzta; a löszerkészlet egy részét löszerszállító, ún. „lom”lovakra málházták. Az említetteken kívül alkalmaztak nehéz- és röppentyű ütegeket is. A honvédseregben ez utóbbiak is szerepeltek, bár nem túl nagy számban.

A lovasságot egyébként is előtérbe helyező magyar közgondolkodásban a tűzérséget illetően a lovas változat vált népszerűvé. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a hadseregszervezés első fontos állomását jelentő, május 16-án megjelent kormányfelhívás – az első tíz zászlóalj szervezése mellett – egy ilyen üteg felállítását is tartalmazta. A gyalogzászlóaljakkal együtt lovasüteget szervezni kissé szokatlan volt és talán túlzás is. Elég, ha arra gondolunk, hogy míg egy gyalogüteg felállításához 104, addig egy lovas-üteghez 145 lóra volt szükség.

² Tábori utasítás gyalogság, lovasság, tűzérség. Pest, 1849. „E” melléklet.

Az üteg megszervezése mindenesetre megkezdődött. A május 20-án indult toborzás során, június közepéig 150 alkalmas jelentkezőt találtak, július 6-án pedig – a szükséges létszám elérése után – ideiglenesen le is állították a jelentkezők fogadását.³ Elsősorban mérnökök, diákok, értelmiségi fiatalok jelentek meg a pesti toborzó központban, akik közül nagy gondossággal válogattak a toborzóhely tisztjei.

A szervezést az Országos Nemzetőrségi Haditanács végezte, melynek tüzérségi osztálya is működött. A tüzérség önkéntesei a pesti Újépületbe vonultak be, ahol a cs. kir. 5. tüzérezred is állomásozott. Az ezred segítségével folyt a kiképzés és az üteg felszerelése. A kiképzést Mack József főhadnagy vezette, akit elsőként vettek át a szerveződő honvéd tüzérséghez. A felállított üteg eltért a cs. kir. hadseregben lévő hasonló ütegektől: hat helyett nyolc lövegből állt, hat ágyúból és két tarackból. Ennek megfelelően a magyar kötelék személyi állománya arányosan nagyobb volt és változott annak összetétele is. A beosztott szekereszéken kívül egy ütegparancsnok, két beosztott tiszt, két tüzemester, nyolc káplár – lövegirányzó –, 112 tüzér és egy kovács tartozott az üteghez.⁴

A kiképzés megfelelő szervezeti keretek között, a szükséges feltételek biztosítása mellett folyt. Ezt igyekeztek bizonyítani augusztus 18-án, az első nagyobb lögyakorlaton.

A sikeres gyakorlat után, immáron megnövekedett önbizalommal, újabb gyalog- és lovasütegek felállítására került sor. A szervezés folytatását azért is szükségesnek tartották, mert a tüzérezred cseh és morva katonáit – nem alaptalanul – megbízhatatlannak tartották. Tüzérségre pedig egyre nagyobb szükség volt, hisz a nagy ütemben szervezett hadseregben biztosítani kellett a megfelelő arányt. Az arány e korban négy löveg volt minden ezer katona után. Sürgette a szervezést az egyre bonyolultabb politikai helyzet is. Nyár végén a Délvidéken már szabályos háború folyt, ugyanakkor a Dráva-menti erők létszámát is növelni kellett Josip Jellačić horvát bán ellenséges magatartása miatt.

A gyors szervezés eredményeként a pákozdi csatában részt vett magyar tüzérség soraiban öt olyan üteg szerepelt, melyet Pesten állítottak fel. A három gyalog- és két lovasüteg rendkívül eredményesen működött, bizonyítva ezzel, hogy a válogatott állományú magyar tüzérek képesek felvenni a versenyt a nagy hagyományokkal rendelkező cs. kir. ágyúsokkal, bombászokkal.

Pesten időközben tovább folyt a szervezés, melynek irányítója Psotta Móric őrnagy volt. Sietni kellett, hiszen a Jellačićot üldöző magyar főseregnek, mely időközben elérte Parndorfot, minden erősítésre szüksége volt. Ez a sietség azonban a kiképzést néhány hetesre zsugorította, így az újoncokat a legszükségesebb ismeretek elsajátítása után már be is osztották az ütegekhez. Október 17-én Pestről újabb üteget küldtek a táborba. A későbbiekben nem is várták meg, hogy felálljon egy teljes üteg, félüteget is elindítottak a nyugati határhoz. Így járt az V. lovasüteg is, melynek útját a következőkben kívánjuk bemutatni.

³ *Közlöny*. Hivatalos lap, 1848. július 6.

⁴ *Gelich Rikhard*: Magyarország függetlenségi harcza 1848-49-ben. I-III. k. Budapest, é.n. II. k. 42. o.

*

Az V., később IX. lovasüteg története jól követhető, hisz több visszaemlékezésben, naplóban, levélben is találkozhatunk vele. E munkák közül a legjelentősebb Szlauka Károly tollából látott napvilágot, aki az üteg egyik tisztjének, későbbi parancsnokának Trsko Jánosnak a jegyzeteit használta fel.⁵ A másik alapvető forrás Hanny Kálmán káplár szűkszavú naplója, mely az előbbi munkát több szempontból kiegészíti, különösen az üteg útjának, valamint az események időpontjának megbízható közlése révén.⁶ Jól követhető az üteg sorsa azért is, mert a feldunai hadseregbe, majd a VII. hadtestbe, ezt követően Kmety György tábornok önálló hadosztályába tartozott, mely seregtestek története viszonylag jól dokumentált.

Az V. üteg megszervezésére – több más alakulattal együtt – októberben került sor Pesten. A tüzérséghez jelentkezőket az Újépület első emeletén szállásolták el. A szervezés irányítását Lukács Dénes őrnagy végezte, az ő felügyeletével indult meg a rövidített kiképzés. Az újoncokat a lövegek körüli feladatok ellátására, valamint az ugyancsak tüzérfeladatnak számító lőszerszerelésre oktatták – ide értve a gyalogsági löszereket is. A rövid kiképzés után megkezdték az üteg összeállítását. Eredetileg vélhetően lovagló üteget kívántak szervezni, melyre a honvédsereg szervezetében eladdig nem volt példa, bár létrehozására történtek kísérletek. Erre utalhat Kossuth Lajos elképzelése is, „... kérek pedig mindezek felett két olyan batteriát, hol minden tüzér lovon ül, és minden 6 fontos ágyút 6 ló vonjon, mert száguldó csapatokkal csak így lehet operálni, gyorsan mint a villám, tüskön-bokron keresztül. Ez Bem véleménye is”.⁷

A „száguldó” szabadcsapatok feladatát az ellenség állandó nyugtalanításban látták, váratlan, gyors, korlátozott célú támadásokkal, melyre a lovascsapatok voltak a legalkalmasabbak; tüzérségi támogatásukra – Kossuth és Bem véleménye szerint – a lovagló tüzérség tűnt a leghasználhatóbbnak. Lovagló ütegek felállítására utalások találhatók ugyan, de alkalmazásuknak nincs nyoma. November 11-én Kossuth tudatta Görgeivel, hogy egy „berittene Bateria” küldött számára szabadcsapat létrehozása céljából, a hadrendekből azonban csupán az derül ki, hogy az adott időben a főhadereg egy üteggel szaporodott. Az az üteg azonban az V. lovasüteg volt.

Visszatérve október végéhez, egyszerre egy egész üteget nem tudtak felállítani, ezért a támadásra készülő főszereghez egy négylöveges félüteget indítottak útnak. A félüteget König Endre hadnagy vezette. A Heves megyei Pusztaszikszón született König a szabadságharc előtt már 13 évet szolgált a cs. kir. tüzérségnél és tűzmesteri rendfokozatot ért el.⁸ 1848 augusztusába lépett be a honvédseregbe, ahol először tűzmesterként szolgált. Valószínűleg ő is nagy érdemeket szerzett az üteg szervezésénél, ezért léptették elő tisztté és kapta e nehéz feladatot.

⁵ *Szlauka Károly*: Naplótöredékek és feljegyzések az 1848-49-iki szabadságharcról. Nagy-Tapolcsány, 1901.

⁶ *Hanny Kálmán* naplói – öt füzet – a győri Xantus János Múzeum őrzi (Helytörténeti Dokumentáció 75. 80. 1-5.) Az 1/b. füzet az 1848. október 27-től 1849 június 7-ig történt eseményeket rögzíti. Az 1/c füzet tartalmazza a szabadságharc befejezéséig terjedő időszak eseményeit. Az üteg útjának követésénél a napló adatait közöljük, a külön nem jelzett idézetek is e napló számozás nélküli oldalain találhatók

⁷ Kossuth Lajos Összes Művei. XIII. k. (S. a. r.: *Barta István*) Budapest, 1952. 340. o.

⁸ König életrajzi adatait l. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49. Budapest, 1983. 212. o.

Az üteg állománya október 27-én tette le az esküt, két nappal később a félüteg elindult a táborba. A bécsi országúton haladó tüzérek menet közben is a várható nehézségek elviselésére készítették fel. Távol az ellenségtől is tábort építve pihentek, őrséget állítottak. Dorogon, Nyergesújfalun, Neszmélyen keresztül október 31-én értek Szönybe, ahol „Polák Kázmér úr szívességéből” derekas fogadtatásban volt részük.

November 1-én Gönyűre, másnap délre Győrbe értek. Este már Öttevényben szállásolták el a tüzérek. Másnap Mosonon keresztül Óvárig jutottak, de mivel ott nem volt szálláslehetőség, visszatértek Mosonba, ahol este letáboroztak. A következő nap már nagyobb szerencsével jártak, a Fehér Ökör fogadóban térhettek nyugovóra. Ott töltötték a következő napot is, amit, mivel nagyon sokat esett az eső azokban a napokban, szerencsájüknek tarthattak.

November 6-án a félüteget beosztották a hadsereg állományába, mégpedig annak 3. hadosztályába, az Alois Wiedersperg őrnagy vezette dandárba. A négy zászlóaljából és négy huszárszázadból álló dandár tüzérségét a fél lovasüteg mellett a III. gyalogüteg alkotta.⁹ A dandárt Parndorf – Nickelsdorf felé, a főirányban kívánták alkalmazni, ez indokolta a megerősítését újabb lövegekkel. A félüteg Nickelsdorfba vonult.

Az üteg másik fele november 6-án indult el Pestről Radenich János alhadnagy vezetésével.¹⁰ A táborba érkezés után a 2. hadosztály 5. dandárába osztották be őket Szegedy Imre alezredes parancsnoksága alá. Ez a dandár volt talán a legerősebb, hisz a három zászlóaljat hat lovasszázad, a IV. gyalogüteg, az I. lovasüteg és a fél V. lovasüteg támogatta. A dandár Gattendorfban és Zurndorfban állomásozott. Beérkezésük után König átvette ennek a félütegnek a parancsnokságát, míg Radenich átment Parndorfba.

A főhadsereg az október 30-i vesztes schwechati csata után Görgei Artúr tábornok parancsnoksága alatt Nádistól a Fertő-tóig állt. Többszöri átszervezés után a hadsereg dandárjai egymás mellett felállva, megfelelő tartalék nélkül próbáltak felkészülni a várható osztrák támadás elhárítására. A hadosztály- és dandárparancsnokok a hosszúra nyúlt várakozási időt kihasználva igyekeztek csapataikat összekovácsolni, gyakorlatoztak, próbariadókat tartottak. A próbákat azonban gyakran – szinte naponta – igazi riadó váltotta fel. Az ellenség járőreinek, kisebb-nagyobb osztagainak megjelenése miatt gyakran rendelték ki a csapatokat, időnként még tűzpárbajra is sor került. Ilyen eset történt november 7-én is, amikor Parndorf előtt Radenich félütege három lövést adott le az ellenségre, majd visszavonult. Ennek a félütegnek az állománya egyébként egy időre beköltözött a parndorfi Harrach-kastélyba is, de négy nap után – valószínűleg nem saját akaratukból – visszarendelték őket a lövegeikhez.

Felderítés természetesen magyar részről is folyt. December 1-én az említett félüteg Bruckba nyomult; „2-án reggel 9 órakor indultunk rorai¹¹ malom felé, a malmot tapasztalatlan sűrű ködbe 5 óra folyásig ágyúztuk, folytonos puskaagolyó zápor közt, honnét 3 halott, 4 ló veszteséggel, 5 sebesüléssel 4 órakor visszatértünk.”

⁹ Magyar Országos Levéltár (MOL) Csány László kormánybiztos iratai. H 103 14. doboz, november 14.

¹⁰ Radenich ügyvéd volt, október 19-én nevezték ki Lukács Dénes őrnagy mellé segédtszé. *Közlöny*. Hivatalos lap, 137. sz. 1848. október 25. Az elindulásról *Szlauka K.*: i. m. 11. o.

¹¹ Rohrau.

Az Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy vezette osztrák főerő december 14-én valóban megkezdte a támadást. Először balszárnya indult meg a Nádasi-szoros – Nagyszombat-irányban, két nappal később a közép és a jobbszárny is támadásba lendült a Duna és a Fertő-tó környékén. Görgei tábornok tisztában volt vele, hogy gyengébb és tapasztalatlanabb seregével aligha bízhat a sikerben. Beosztott parancsnokait az osztrák támadás megindulása után utasította a Mosonba történő visszavonulásra.

A 7. dandár állományába, melynek parancsnoka ekkor már Zichy Lipót ezredes volt, a 34. (Porosz herceg) gyalogezred 1. zászlóalja, a 60. (Wasa) gyalogezred 1. zászlóalja, a 23. honvédszászlóalj, a 10. (Vilmos) huszárezred négy százada, a III. gyalogüteg és az V. lovasüteg fele tartozott.¹² A dandárt Jellačić altábornagy hadteste támadta, melynek következtében Zichy még a visszavonulási parancsot is csak nehezen tudta végrehajtani. Az összecsapásban jól helyt állt a tüzérség és a huszárság, fedezte a gyalogság visszavonulását, majd a túlerejű ellenségen keresztülvágva magát, Mosonba vonult. A gyalogzászlóaljak azonban csak hatalmas kerülővel értek a meghatározott helyre.

December 16-án a Szegedy-dandárnál lévő félüteg is harcolt. Ez a dandár a 34. (Porosz herceg) gyalogezred 2. zászlóaljából, a 25. honvédszászlóaljából, pozsonyi és tolnai nemzetőrökből, a 9. (Miklós) huszárezred hat századából, a IV. gyalog-, az I. lovas és az V. fél lovasütegből állt.¹³ Ezt a dandárt is egy osztrák hadtest támadása érte, mely elől rövid tüzelés után Pozsony előterébe hátrált, majd 18-án Mosonba vonult. Az V. lovasüteg két fele itt találkozott először, Szlauka szerint egyesült is, de egy hadrend még december 29-én is két külön dandárnál említi az üteget¹⁴.

Görgei a csapatok gyülekeztetése után elrendelte, hogy a gyalogság a gyalogütegekkel, a lovasság a lovasütegek fedezete mellett vonuljon Győrbe. A lovasság megindulásakor azonban osztrák nehézlovassági támadás érte Óvárt és Mosont. A támadást a magyarok sikeresen elhárították, az akcióban részt vett az V. lovasüteg is. „18-án reggel 10 órakor elégettük a középső hidat és 1/2 11-kor jött az ellenség csupa lovassággal és 2 üteggel, részünkről is csak lovasság és 4 üteg ágyú [volt]. A tüzelést mi kezdtük a középső hídnál, hol az első gránát bedobása úgy megzavarta [az ellenséget], hogy kénytelen volt futni, és méghozzá nyomult Mososynak, mi azonban tüstént visszafordulva és vágatva Mososyon keresztül ismét az ellen elé [mentünk], mégpedig 2 oldalról és hajtottuk vissza Óvárnak, végre mi visszahúzódtunk és még aznap estve 12 [óra]ra Ötvenyén keresztül Győrre értünk...”

December 19-én Görgei hadserege már Győrben állomásozott. Megszállták a korábban előkészített sáncokat, felkészültek az ellenség támadásának elhárítására. Az V. lovasüteg aznap már reggel kiindult a városból és a Kis-Dunán átkelve elfoglalta meghatározott helyét a sáncnál. A tüzérek ott töltötték a karácsonyt is és csak december 27-én hajnali 2 órakor hagyták el állásaikat. A késlekedő, de erélyes osztrák támadás megindulása után Görgei úgy ítélte meg, hogy hadserege nem képes megvédeni állásait, ezért elrendelte a visszavonulást.

¹²MOL A Görgey-család levéltára, P 295 42. csomag, b/47. sz., november 29-i kimutatás.

¹³Uo.

¹⁴MOL Kossuth Polizei Akten H 2 536. sz.

Az üteg Gönyű felé haladt, majd Ácson keresztül Bábolnára ért: ott csatlakozott a hadsereg zöméhez. Onnan visszarendelték őket Ácsra; másnap Mocsán át Tatára vonultak. 29-én éjjel 2 órakor Tatáról elindulva reggel 8 órára már Tarjánba érkeztek, ahonnan pihenés után Vajnára meneteltek és a Sándor-kastélyban éjszakáztak. Reggel az Epöl – Úny – Tinnye útvonalon indultak el és másnap Perbálon, Tökön és Zsámbékon keresztül Bicskére értek. Pihenés és a lovak megetetése után Etyeken át Sóskútra vonultak. Ott töltötték Szilveszter éjszakáját.

Görgei tábornok hadseregével és a hozzá csatlakozott, Perczel Mór tábornok vezette hadtesttel Buda előterében kívánta megállítani az osztrák támadást. A január 2-án Pesten tartott haditanács azonban másként döntött. Lemondtak a főváros védelméről és – az erdélyi kivételével – elhatározták a különböző hadszíntereken harcoló csapatok összevonását a Tisza mögé. Egyelőre más feladatot kapott Görgei feldunai hadserege is: északra, majd nyugatra fordulva az osztrák támadás balszárnyát képező, Lipótvárat ostromló Simunich-hadosztály ellen kellett indulnia.

A haditanács napján az V. lovasüteg Sóskúton állomásozott és csak 3-án indult el Törökbálinton keresztül Budaörsre, meglehetősen rendezetlen körülmények között. A Tétény körül kialakult utóvédharcokban az üteg nem vett részt. A következő napon Budára, majd Pestre vonult, ahol a visszavonulás viszontagságaitól és különösen a kemény hidegtől kimerült katonák végre furdési lehetőséghez jutottak. Még ugyanaznap azonban Újpesten keresztül Palotára kellett vonulniuk, ahol az üteg zöme a templomban éjszakázott. A következő napon folytatódott a megerőltető menet, Dunakeszin és Sződön át január 7-re Vácra érkeztek.

Görgei a Vácott lévő erősítés felvétele után átszervezte seregét, amely a továbbiakban négy hadosztályból állt, hadosztályonként két-két dandárral. Az V. lovasüteg a Guyon Richárd alezredes vezette utóvéd-hadosztályhoz került, annak is a Simon András őrnagy által irányított dandárához. A dandár állományába a 48.(Ernő) gyalogezred 3. zászlóalja, négy század gránátos, a 12. (Nádor) huszárezred két százada, az V. lovasüteg, valamint egy fél 6 fontos (komáromi) gyalogüteg tartozott. A lovasüteget König már főhadnagyként irányította, sőt abban a hónapban századossá léptették elő.¹⁵

Görgei, a magashegyi vidék elérése előtt – nyilván tüzérparancsnokának, Psotta őrnagynak a javaslatára – hadsereg-tartaléktüzérséget hozott létre két taracküteg nagyságban. Ehhez minden ütegtől elvett egy löveget, így az V. ütegben is csak hét löveg maradt.

A hadsereg Vác után két menetvonalon vonult feladatának teljesítésére. Január 11-én a Pest felől üldözésükre indított Csorich-hadtest két dandára Ipolyságon utolérte a Guyon-hadosztály utóvédjét. A várost éppen elhagyó honvéd csapatok rövid tűzharc után visszavonultak.

Az osztrákok egy osztály svalizsérrel, egy osztály ulánussal és egy lovasüteggel még néhány kilométeren át üldözték őket. Az V. lovasüteg részt vett az ipolysági harcokban, majd dandárával Gyerkre vonult vissza, ahol ismét tűzharcra került sor. Ezt követően Százdön át Hontfüzesgyarmatra menetelt.

¹⁵ MOL P 295 42. csomag, B/47. sz., 1849. január 6.

Január 12-én a Guyon-hadosztály Vámosladányon át Lévára vonult. Menet közben Guyon egy párhuzamos úton haladó gyalogoszlopot vett észre: elrendelte a harcrend felvételét és megkezdte a tüzérségi előkészítést. A gyalogoszlop erre közeledni kezdett, mire Guyon támadásra küldte a huszárokat. A huszárok azonban azzal a hírrel tértek vissza, hogy saját újoncaikat nézték ellenségnek.

Ugyanaznap Görgei megváltoztatta eredeti elhatározását és hadserege a bányavárosok felé folytatta útját. Ennek megfelelően változott a hadosztályok menetvonala is, így vonult vissza Guyon Vámosladányra, majd Bátra. A hadosztály január 14-én este ért Szélaknára és a következő napokat ott töltötte. Guyon feladata Selmecbánya védelme és tartása volt. A hadosztály három zászlóalja egy lovasszázaddal és az V. lovasüteggel a Szélakna déli kijáratánál kelet-nyugati irányban húzódó állásban várta a támadást, tartaléka Szélakna mögött helyezkedett el. 19-én az ellenség harcfelderítést hajtott végre, melynek során összecsapásokra került sor; a lovasüteg is részt vett bennük. A következő napon mindkét félnél csend volt.

Csorich altábornagy a 19-i harcfelderítés révén pontosan ismerte a szemben álló fél erejét, ezért személyes vezetése mellett támadást határozott el. A délben indított támadás a magyar védelem tüzeiben lassan nyert tért és csak az esti órákban, egy átkaroló oszlop megjelenése után rendelte el Guyon a visszavonulást; az osztrákok nem üldözték. Az ütközetben a lovasüteg megosztva működött. Két löveget Hanny vezetésével kikülönítettek: „én egy másik ágyúval felmentem a szárnyon kívül egy hegyre, honnét ágyúzni kezdtünk az ellenségre, de csakhamar retiráltunk, rémítő ágyúzás és gránáthullás ránk, de szerencsésen senkit sem talált. Az ágyú itt keresztül ment rajtam, amely ágyú későbbben feldőlt, de szerencsére elhoztuk, a másik pedig ott maradt mozdony nélkül és retiráltunk Windschachton¹⁶ keresztül Selmets¹⁷ felé, melynek fele útjánál maradtunk.”

Másnap Guyon megpróbálta harchoz rendezni csapatait, de kevés sikerrel járt, ezért – utóvéd biztosítása mellett – elrendelte a visszavonulást Zólyombúcsra. Az utóvédet a 33. zászlóalj egy százada és két löveg alkotta.

A feladatuk nehéz volt, az ellenség jól sikerült rajtaütéssel próbálta megakadályozni a magyarok visszavonulását. A 33. zászlóalj egyik tisztje a következőképpen emlékezett a történetekre: „Gosztonyi¹⁸ előrsi támogatásul volt még 2 főszerelt ágyú is rendelkezésre, melyek előtt a lovakat etették. Ezen lovak közül is a lövésre egy kifordult s egy nehezen sérült, a többi a dolgon megijedve az ágyúval az országuton végig futásnak indult s lőn zavar mindenfelé. Az egyik ágyú kifordult, a másikat a lovak mentették meg.”¹⁹

Az osztrákok ezt követően megszállták Selmecbányát és Bakabányát. A kétnapos ütközet alatt az üteg – visszaemlékezők szerint – két löveget veszített, a kimutatások azonban csak egyről tudnak. Görgei serege a Vág-, illetve a Garam-völgyén keresztül

¹⁶ Szélakna.

¹⁷ Selmecbánya.

¹⁸ Gosztonyi József főhadnagy, a 33. zászlóalj tisztje.

¹⁹ Adatok *Platthy István*, volt honvéd-őrnagy naplójából. In.: *Honvédek könyve*. (Szerk.: *Vahot Imre*) Pest, 1861. III. k. 95. o. A veszteséget Hanny is említi a naplójában.

elhagyta a bányavárosok területét és elindult Kassa felé. A Guyon-hadosztály a Garam mentén Igló felé tartott, mögötte a Piller-hadosztály haladt

A lovasüteg Zólyombúcsról Kovácsfalvára vonult, ahol több napot pihent. Január 27-én a hadosztállyal együtt Besztercebányára, onnan Zólyomlipcsére vonult. 28-án Breznóbányára, a következő nap pedig Garamszécsig meneteltek, 30-án elérték Királyhegyalját, ahol a egy napot pihentek. Rá is fért a csapatokra a pihenő, hisz a rendkívül hideg időben, nagyon nehéz útvizonyok mellett is napi 20-25 kilométert tettek meg.

Február 1-én egyre nehezebb körülmények között folytatták útjukat és elérték Garamfőt, „majd borzasztó hegyeken egy természetes kő kapun” keresztül Stracenába értek, ahol részben táborba szállva, részben pedig a vashámorokban aludtak a katonák. Nem kis fáradalmak után másnap estére megérkeztek Iglóra

Az üteget Iglón a város keleti felében szállásolták el, a tiszteket, altiszteket pedig a vendéglőben. Az előőrsök felállítása után a hadosztály aludni tért. A pihenő azonban rövidnek bizonyult, hajnalban a közeli Lőcse osztrák helyőrsége meglepetésszerű támadást intézett ellenük. Kiesewetter őrnagy négy gyalogszázzal, fél lovasszázzal és három röppentyűvel támadta meg Iglót.

A meglepetés tökéletesen sikerült, a támadó oszlopok a város közepéig jutottak. Nagy fejetlenség után azonban Guyon úrrá lett a helyzeten. A házakból kiugrázó katonákat, különösen a 33. zászlóaljhoz tartozókat és a tüzéreket igyekezett először rendezni. A VI. lovasüteget is azonnal előre rendelte, amely azonban, gyalogsági támogatás nélkül, jelentős veszteségeket szenvedett, lövegeinek egy részét is elvesztette. Ezután viszont az V. lovasüteg által támogatott gyalogság lendületes szuronyrohama és a Nádor-huszárok oldalirányú támadása kiűzte az ellenséget a városból. A hadosztály jelentős veszteséget szenvedett, de a támadást elhárította és röppentyűállványokat, valamint lőszereskocsikat is zsákmányolt. Guyon a huszárokkal valamint két lovaságyúval Szepesvárálja felé üldözte az ellenséget, amely a további harcok elől kitért.

Az üldözésből visszatért Guyon továbbindította hadosztályát, mely és 3-án este érte el Szepesvárálját. Ezúttal nagyobb gondossággal járt el, az ütegeket tüzelőállásba rendelte a település szélén, illetve a „fellegvári dombon”. A csapatok a város közepén táborban – nem a házakban – pihentek. A következő két napon ott maradtak. Február 5-én reggel 8 órakor indultak Szepesváráljáról és a kora délutáni órákban érkeztek a Branyiszkói-hágó elé.

Görgei csapatainak (január közepe óta VII. hadtest) közeledése nehéz helyzetbe hozta Franz Schlik altábornagy hadtestét, amely december eleje óta az ország északkeleti részén harcolt a magyar felső-tiszai hadtest csapataival. Fennállt annak a veszélye, hogy kétirányú támadás éri, ezért Görgei hadosztályait mindenképpen fel kellett tartóztatnia az erősítések beérkezéséig. Schlik ezért Deym vezérőrnagy vezette dandárát a Branyiszkói-hágón állította fel. Azon ugyanis a már egyesülés előtt álló Görgei-hadtestnek, ha csak nem akart nagyot kerülni, mindenképpen keresztül kellett haladnia.

Deym két zászlóaljjal, egy lovasszázzal és egy üteggel rendelkezett. Védelemét mélységben tagolva építette ki, az út kanyarulataiban felállított vonalak egymást támogatták. A megkerülés elhárítására három századot tartalékba helyezett.

A Branyiszkói-hágóhoz a Guyon-hadosztály érkezett először. A szokásos pálinkaadagok kiosztása után a hadosztályparancsnok elrendelte a harcrend felvételét. A terepadottságoknak megfelelően a 33. zászlóaljat csatárláncba bontakoztatta szét,

mögötte oszlopban a 2. beszercei zászlóalj állt. Az ellenség baloldali megkerülésére két század utászt és egy század vadászt küldött, a 62. (nógrádi) zászlóaljat pedig a jobboldali megkerülésre rendelte. A megkerülő csapatokat fél taracküteg és két löveg támogatta.

A tüzéség alkalmazására rendkívül kevés hely volt, így az V. és a IV. lovasüteg félig egymás mögé került a szorosba vezető út bal oldalán. A IV-től Guyon két tarackot kikülönített tartalékba. A gyalogság az út jobb oldalán állt fel, részben a tüzéség előtt.

A harc tüzéségi tüzzel és a megkerülő oszlopok indulásával kezdődött. Először, a gyalogság legnagyobb öröme, a nemrég zsákmányolt röppentyúk szólaltak meg, bár kevés eredményt értek el. Ezután mindkét oldalon megindult a tüzéségi előkészítés. A 2. beszercei zászlóalj soraiban gránát robbant, amely megingatta és futásra bírta az újonc katonákat. Először a huszárok igyekeztek megállítani a menekülőket, majd Guyon megparancsolta a tüzereknek, hogy kartácsoljanak a futók elé.²⁰ Ez hatott, a zászlóalj rendezte sorait. Közben a 33. zászlóalj rohamra indult, de az osztrákok visszaverték az első kísérletet. Guyon akkor az V. üteghez lovagolt, hogy a tarackját előre küldje a gyalogság támogatására.

A lövegnél lévő Radenits főhadnagy a parancsot nem a hadosztályparancsnok elképzelése szerinti gyorsasággal hajtotta végre, aki ezért föbelövással fenyegette meg. A következők azonban Radenitset igazolták, lövege az általa kiválasztott helyről eredményesen pusztította az ellenség védelmét.

A 33. zászlóalj megismételt támadása immár eredményes volt, a csatárlánc lendületesen haladt előre. Az V. lovasüteg azonnal „felmozdonyozott” és szorosan kísérte a támadókat; ha a támadás megakadt, azonnal tüzéségi támogatást nyújtottak. Az osztrák védelem a megkerülő oszlopok beérkezése után összeomlott. A hadosztály este 8 órára Sirokára ért, másnap, február 6-án pedig bevonult Eperjesre.

A branyiszközi kudarc rendkívül nehéz helyzetbe hozta Schlik tábornokot, hisz két irányból is támadás fenyegette. Egyfelől a Görgei-hadtest, másfelől, déli irányból, a Klapka György ezredes vezette felső-tiszai hadtest részéről is. A két magyar hadtest tevékenységét az újonnan kinevezett magyar főparancsnoknak Henryk Dembiński altábornagynak kellett volna összehangolnia, ez azonban nem valósult meg, sőt ellentmondásos parancsai révén Schlik Kassáról Rimaszombat felé el tudott vonulni. A helyzet tisztázatlanságát jól mutatja a lovasüteg útja is.

E napokban változás történt a dandár élén, Simon őrnagyot Üchtritz Emil alezredes váltotta fel. A dandár akkor a nógrádi zászlóalj hat századából, a Nádor-huszárok egy századából, valamint az V. és a VI. lovasütegből állt. Az V. üteg hat lövegét 84 fő kísérte.²¹

Február 7-én délután a hadosztály Eperjesről Tarcaszentpéterre vonult, ahol a menetkészséget fenntartva megpihent. A következő napon Somoson keresztül Licsérdre, egy félreeső kis faluba ért az üteg, ott egy napot maradt. Február 10-én Aboson és Szent-istvánon keresztül bevonult Kassára. A következő napot az egész hadosztály ott töltötte, majd február 12-én Schlik után indult a tornai úton, Nagyidára. A továbbiakban a hadosztály érdekes utat tett meg. Erre Hanny a következőképpen emlékezik: „13-án

²⁰ A *Vasárnapi Újság* 1880. évi 9. és 12. számában élénk vita alakult ki arról, hogy melyik ütegből lőttek a honvédekre, az V. ütegtől Trskó János, a VI. ütegtől Székely József emlékezett.

²¹ Hadtörténelmi Levéltár (HL) Az 1848-49. évi szabadságharc iratai. (1848/49) 14/72. sz., február 18., Kassa.

Nagyidárol Csécsen, Makranczon, Szepsin keresztül Tornára értünk. 14-én Tornán voltunk estvelig, 9 órakor eljöttünk Tornáról Szepsibe. [...] 15-e 7 órakor Jászón (szép klastrom a Fehér papoknak²²) keresztül Metzensévb²³ értünk 16-án vissza Jászón Rudnokon keresztül Jászóújfaluba, hol maradtunk 17-én is. [...] 18-án vissza Rudnokon Jászóra. 19-én Szepsinek, Tornának által Komjátiba, hova délután 4 órakor értünk[.]”

A hadosztály február 20-21-én Bódvaszilason, Perkupán, Szalonnán, Szendrőn, Szendrőládon, Edelényen keresztül Sajószentpéterre vonult, a két nap alatt több, mint negyvenöt kilométert megtéve. Sajószentpéteren másnap meglátogatta őket Dembiński altábornagy. Február 23-án folytatták útjukat és még ugyanaznap Miskolcra értek. Pihenésre azonban csak rövid idejük volt, mert 25-én már Hejőcsabán, Mályin és Nyékládházán keresztül Emődre vonultak. 26-án Mezőkeresztesen keresztül Mezőkövesdre ért a hadosztály, ahol Kápolna felől már hallatszott az ágyúszó.

Dembiński altábornagy a főparancsnokság átvételekor támadó hadjárat indítására tett ígéretet. Ennek érdekében hadosztályait a Tarnától keletre, a Verpelét – Feldebrő – Kál vonalon, illetve Eger – Mezőkövesd – Poroszló – Bükkábrány térségébe csoportosította. A támadást Gyöngyös – Hatvan – Gödöllő felé kívánta indítani. Kiegészítő iránynak – két hadosztály számára – a szolnok – pesti irányt határozta meg. A támadás megkezdése előtt azonban a magyar főserég február 26-27-én Kápolnánál csatát vívott a Windisch-Grätz tábornagy vezette – Schlik hadtestével megerősödött – osztrák sereggel. A csatára egyik fél sem számított akkor és ott, ennek megfelelően egyik fél sem vetette be teljes erejét. Magyar részről az első nap mindössze négy hadosztály harcolt.

A február 26-án késő délután a helyszínre érkezett fővezér másnap reggelre előre rendelte a hátrább lévő hadosztályokat. A meghatározott időre azonban csak az Aulich-hadosztály érkezett be. Már jócskán folyt a csata, amikor a Guyon-hadosztály Kerecsendre ért: reggel négy órakor riadóval indultak, de a több mint tizenhét kilométer megtételéhez idő kellett.

Kápolna elvesztése és sikertelen visszafoglalási kísérlete után a hadosztály már csak a visszavonulást fedezhette a Kerecsend és Kápolna közti dombokon. Ebben különösen fontos feladat hárult a tüzérségre, mely feladatát olyan jól látta el, hogy az osztrákok lemondtak a komolyabb üldözésről. A lovasüteg a dombháton, az országúttól balra, egy szántóföldön állt fel és délután kettőtől napnyugtáig hevesen tüzelt.²⁴ Eközben az üteg tüzelőállásába több mint kétszáz 6 és 12 fontos golyó csapódott, a veszteség azonban csekély, egy ember és egy ló volt. Ez nem dicséri az osztrák tüzérek pontosságát. A csapatok visszavonulása után a fedező ütegek is elindulhattak hátrafelé, az V. lovasüteg Maklárra.

Február 28-án újabb harcra került sor, az osztrák Deym-dandár vértesei üldözték a visszavonuló Kmety-hadosztályt, Mezőkövesd előterében azonban tüzérségi tűz fogadta őket és a Miklós-huszárok rohama, mely fényesen sikerült. Az V. lovasüteg ebben az összecsapásban csak nézőként vett részt.

²² A premontrei rendhez tartozókat nevezi fehér papoknak.

²³ Mecenzéf.

²⁴ *Szlauka K.*: i. m. 35. o.

A kápolnai csatát követően a honvédekre újabb menetek vártak. Március 1-jén a Guyon-hadosztály Négyesre vonult, majd még éjszaka tovább Poroszlóra. Másnap, újabb osztrák támadástól tartva, az egész magyar főszereg átkelt a Tiszán, a támadás azonban elmaradt. A folyó bal partján, Tiszafürednél sáncokat készítettek elő, melyeket a tüzérség váltásokban foglalt el. A lovasüteg már a megérkezését követő napon szolgálatra vonult és március 6-ig maradt a sáncokban. Leváltásuk után Tiszafüredre vonultak, ahol házakban szállásolták el a tüzéreket. Onnan hallgatták másnap a folyónál kialakult rövid tüzérségi párbaj hangjait.

Közben változások történtek a különböző parancsnoki posztokon. A fővezér Vetter Antal altábornagy lett, a hadosztályparancsnok pedig Kmety György ezredes. A hadosztály átadására március 8-án délután 5 órakor került sor.

Március elején ismét megváltozott a VII. hadtest szervezete. A négy hadosztályos hadtest 2. hadosztályát, mely három, közel hasonló nagyságú dandárból állt, Kmety alezredes vezette. A 6. (Üchtritz) dandárba a 33. honvédszászlóalj, a 2. besztercei zászlóalj, két század Nádor-husár és a még mindig hatlöveges V. lovasüteg tartozott.²⁵ Az üteg személyi állománya meglehetősen hiányos volt, hisz az előírt 167 fő helyett 92 főből állt csupán. A hiány ellenére az üteg teljes értékűnek számított, ezt mi sem mutatja jobban, mint hogy néhány nappal később Polgáron egy hajnali gyakorló riadó alkalmával a Nádor-husárokkal együtt hét perc alatt elérték a harckésztséget.

Az új főparancsnok, Vetter altábornagy terve szerint a magyar főszeregnek Szolnok és Cibakháza térségében kellett összpontosulnia, kivéve a VII. hadtestet, melynek tokaji átkelés után nyugati vonulási irányt határozott meg. A terv szerint a Kmety-hadosztály március 8-án Egyekre, 11-én Polgárra, 13-án Tiszaeszlárra, a következő napon Tokajon keresztül Tarcakra menetelt. A következő napokban is szinte állandó mozgásban volt, 18-án ismét bevonult Miskolcra, 20-án pedig Mezőkövesdre. A sokszor érthetetlen kerülők, visszaútak után 22-én Füzesabonyban egy napra megpihent az üteg. Itt az az öröm érte a tüzéreket, hogy „König parádés tisztje²⁶ adott az üteg számára 6 ako egri vöröset, ittunk nap hosszát, még másnap is.”

Másnap újabb menetek következtek, amit rossz idő, hózivatar és szélvihar nehezített. Ilyen körülmények között érkeztek 26-án Demjénre; az éjszakát – más szállás hiányában – borospincékben töltötték amit valószínűleg kellemesnek találhattak, különösen, hogy három napig ott maradhattak.

Március 30-án Kápolnán keresztül Halmajugrára, a következő napon Gyöngyösre ért a hadosztály. Akkor már az egész magyar főszereg a városban és környékén állomásozott. Vetter március közepén végrehajtott támadási kísérlete ugyanis meghiúsult, azt követően seregét Tiszafüreden keresztül észak felé irányította. Időközben Vetter megbetegedett, helyét Görgei vette át. A haditanács által elfogadott terv szerint a főhadszereg zömének – három hadtestnek – Jászárokszállás, Jászberény, Nagykáta, Isaszeg felől, egy hadtestnek pedig Hatvan irányában kellett megtámadnia a Gödöllő környékén vélt ellenséget. Ez utóbbi feladat jutott a VII. hadtestnek, melynek irányítását Gáspár András ezredes vette át. A terv végrehajtását április 1-jén kezdték meg.

²⁵ HL 1848/49. 16/439.sz., március 9.

²⁶ Valószínűleg a segédtisztjére gondol.

Április 1-én a Kmety-hadosztály még Gyöngyös déli részén szállásolt, másnap azonban már Gyöngyöspatára vonult. A hadosztály képezte a hadtest előrevonásának balszárnyát. Kmety folyamatosan járőröket küldött ki Apc – Szurdokpüspöki felé. Az április 2-i hatvani ütközetben nem vettek részt. A járőrözések végrehajtása után a hadosztályt csak 5-én délután vonták össze Hatvanban. Másnap, 6-án, négy huszárosztály az V. lovasüteggel – mint elővéd – Bagig vonult előre és többször összecsapott a visszavonuló osztrák járőrökkel. A lovasüteg klasszikus feladatot hajtott végre: felderítésre, elővéd-feladatra kikülönített huszárszázadok számára nyújtott tüzérségi fedezetet.

A VII. hadtest aznap – vitatott körülmények között – kimaradt a döntőnek szánt isaszegi csatából és másnap, április 7-én, bevonult Gödöllőre. Ezen a napon a Pest előterébe húzódott ellenség a nagyobb szabású támadási kísérleteket rendre megghiúsította ugyan, de a magyar lovasság szinte folyamatosan indított kisebb, nyugtalanító akciókat. Ilyen vállalkozást vezetett Üchtritz alezredes is, melyben részt vett két század huszár és a lovasüteg két lövege Trskó János tüzemester parancsnoksága alatt. A különítmény a kerepes – pesti országút bal oldalán húzódó dombháton (ahová csak a huszárok segítségével tudták felvontatni a lövegeket) oldalról közelítette meg az ellenség vonalát és élénk tüzelést kezdett. Mivel köztük és az ellenség között meredek lejtőjű völgy húzódott, az ellenség nem gondolhatott közvetlen támadásra és kénytelen volt visszahúzódnival. A dandárparancsnok a tüzérség kiváló tevékenységének elismeréséért Trskót hadnagyi előléptetésre javasolta.²⁷

Az április 7-i gödöllői haditanács határozata értelmében a magyar főszereg folytatta támadó hadjáratát, de nem a Pestre vonult ellenség után, hanem Vácon keresztül Komárom felé. Pest előterében, az osztrák csapatokkal szemben, a II. hadtest és az Asbóth-hadosztály maradt. A Vác felé vonuló csapatokat a Kmety-hadosztály fedezte és egyben Pest felé is „tüntetett”. Ennek során 10-én Rákoson mutatta magát a hadosztály különítménye, benne az V. lovasüteg: „Czikotától Pest felé hullámos talajon keresztül fut az országút. Már az első völgy hídjánál állott kisebb osztrák előőrsi csapat, mely mihelyt bennünket észrevett, azonnal visszavonult. Amint a második emelkedőre jöttünk, az előőrsek már minden oldalról összébb húzódtak, s nagyban doboltak. A harmadik dombra feljutva a már tekintélyes számra felverődött osztrákok közé néhány lövést tettünk Palota felől és pedig jó sikerrel, mert hanyat homlok rohantak vissza. Mi is visszafordultunk, s hallgattuk a sokszoros dobpergést Pest környékén.”²⁸

Feladatának teljesítése után a hadosztály Vácra vonult és ott töltötte a következő napokat. A hadosztályt ebben az időben ismét átszervezték, a két gyalogdandár mellé Üchtritz őrnagy parancsnoksága alatt egy lovasdandárt állítottak fel, melybe hat század Vilmos-huszár és két század Nádor-huszár mellett az V. lovasüteg tartozott, továbbra is hat löveggel, 101 fős állománnyal.²⁹ A hadosztály másik, IV. lovasütegét, melyet Havas Ferenc főhadnagy vezetett, egy gyalogdandárhoz osztották be.

²⁷ *Szlauka K.*: i. m. 42. o., továbbá MOL Görgei Artúr 1848-1849. H 115 1. doboz.

²⁸ *Szlauka K.*: i. m. 43. o.

²⁹ HL 148/49. 21/474. sz.

A hadosztály tüzérsége Vácot azt a feladatot kapta, hogy zárja le a dunai hajóforgalmat az osztrákok elől. Ebben a harmadik dandár tüzérsége, a III. gyalogüteg jeleskedett.³⁰

Április 28-án délelőtt a hadosztály Vácról Szobra indult, másnap átkelt a Dunán és bevonult Esztergomba, egy napi pihenő után Dorogon, Piliscsabán, Pilisvörösváron és Ürömön át május 4-re Óbudára, a Vízivárosba érkezett. A lakosság nagy ünnepléssel fogadta hadosztályt, mely a Császár és a Lukács fürdő környékén helyezkedett el. Ezt követően Kmety azonnal rohamra indította gyalogságát a Duna parton, a várat vízzel ellátó vízkiemelő elfoglalására. A támadást a ütegek is kísérték.

A roham első vonalában a 10. zászlóalj haladt Kmety személyes vezetésével és egészen a vízkiemelőt védő cölöpgátig jutott.³¹ A roham azonban sem akkor, sem a következő napokon nem járt eredménnyel. A gátat védő csapatok és lövegek minden támadást visszavertek. A lovasüteg három sebesülttel húzódott vissza. A gyalogság támadását többnyire a hadosztály gyalogütege támogatta, Traub Kálmán főhadnagy parancsnoksága alatt.³²

A lovasüteg a vár lövetésében nem vett részt, az ellen nem is működhetett volna hatékonyan. Feladatot mégis kapott, ugyanis május 16-án az üteg felét áttelepítették a Margitszigetre, „nehogy Hentzi³³ a gőzhajón elszökhessen” A lovasüteg ebben az időszakban új számot kapott, a továbbiakban IX. lovasüteggént tartották nyilván. (Az áprilisi ellentámadáshoz a különböző hadszínterekről összevont magyar seregben több azonos számú üteg is találtatott, ezért volt szükség új, egységes számozás bevezetésére. Az ütegek új számaival a hadsereg tüzérparancsnoka, Psotta Móric alezredes május 19-én készített kimutatásában találkozunk először.³⁴)

A vár körül elhelyezkedett csapatok tevékenysége akkor válhatott csak hatékonyá, amikor május 14-én megérkeztek Komáromból az ostromra alkalmas nehéz lövegek: a 18 és 24 fontos ágyúk, a 30 és 60 fontos mozsarak. Segítségükkel sikerült a Fehérvári kaputól délre rést törni a falon, mely a döntő roham alapfeltétele volt. A tábori lövegek a vár belsejét, a falakon lévő lövegeket és védőket igyekeztek pusztítani.

„17-én részünkről kezdődött a bombázás tartva éjjel nappal, valamint megkezdődött a Bres³⁵ betörése is. 18-án folyvást. 19-én szinte, 20-án az ágyúzás közt puska lövések hallatszottak. 21-én éjjel után már jobban hallatszott a puska lövés, 6 órakor ágyúzás, 7-kor semmi, ¼ 8-kor már magyar zászló lobogott a vár falán és így fél 8-ra már Buda a miénk volt...”

A vár elfoglalása után a tüzérek a várba siettek és igyekeztek összegyűjteni, összeírni a még használható tüzérségi anyagokat. A Kmety-hadosztály a következő napokat Pesten, illetve Budán töltötte

A budai vár ostroma közben Debrecenben, a kormány székhelyén elkészült az új hadműveleti terv. Klapka György tábornok, helyettes hadügyminiszter elképzelése

³⁰ *Hatala Péter*: Ötven év előtt. Budapest, é.n. 39. o.

³¹ *Thurzó Miklós*: Kmety György. *Hazánk*, X. k. 119. o.

³² *Hatala P.*: i. m. 42-44. o.

³³ Heinrich Hentzi von Arthurm tábornok, a vár parancsnoka.

³⁴ MOL P 295 42. csomó, b/46.sz.

³⁵ Bresch = rés, ez esetben az ostromtüzérség által a várfal egy szakaszának lerombolása, réslövés.

szerint a magyar főerő zömét Komárom központtal kellett volna egyesíteni. További célként, a hadihelyzet változásának függvényében, vagy az osztrákok, vagy az új ellenség, az orosz csapatok elleni hadjáratot jelölte meg.

Az összpontosítás bal szárnyát a Kmety-hadosztálynak kellett volna biztosítania. Görgei a minisztertanács által május 20-án elfogadott terv szellemében utasította Kmetyt, hogy Tétényen keresztül induljon Székesfehérvárra. Azt is közölte, hogy a hadosztály önállóvá válik, a továbbiakban nem a VII. hadtesttől, hanem az újonnan felállított Központi Táborkari Irodától kapja a parancsot.³⁶

A IX. lovasüteg 26-án délelőtt indult el Budáról és este ért Téténybe. Onnan, egy napi várakozás után – Martonvásáron keresztül – 28-án, a délelőtti órákban érkezett a hadosztállyal Székesfehérvárra. A következő napokat személyi és anyagi feltöltéssel, pihenéssel töltötték. Az újoncokkal való kiegészítés azonban korántsem volt megfelelő mértékű, így a hadosztály létszáma nem haladta meg az ötezer főt. Az önálló működéshez ennél jóval nagyobb megerősítésre lett volna szükség, hisz a feladat a Balatontól a Dunáig terjedő terület figyelése, ellenőrzése volt. Közben Kmety különböző településekre gyalogszázadokat különített ki, illetve huszárjárőrökkel felderítést végeztetett. A tüzérség Székesfehérvárott maradt.

A Fehérvárott töltött napokat Kmety arra is felhasználta, hogy felkészítse hadosztályát az önálló működésre. Ennek megfelelően módosult a hadrend is. A két dandár állományából – az egyiket továbbra is Üchtritz alezredes, a másikat Pongrácz László alezredes vezette – kivették a tüzérséget, mely a hadosztályparancsnok alárendeltségébe került:

Pongrácz alezredes dandára

- 10. honvédszászlóalj
- 23. honvédszászlóalj
- 33. honvédszászlóalj
- 12. (Nádor) huszárezred két százada

Üchtritz alezredes dandára

- 45. honvédszászlóalj
- 124. honvédszászlóalj
- két század honvéd vadász
- egy század utász
- 10. (Vilmos) huszárezred hat százada

Tüzérség

- IX. lovasüteg
- IX. gyalogüteg

³⁶ HL 1848/49. 30/47. sz. Részleteiben közli *Huszár János*: Kmety tábornok 1849-es dunántúli hadjárata. In.: Veszprém megyei honismereti tanulmányok, V. Veszprém, 1978. 37. o.

röppentyűüteg
II. kiegészítő löszerkészlet

Székesfehérvárott sor került a IX. üteg kiegészítésére is. A legénységet feltöltötték és ezekben a napokban visszakerült az üteghez a még januárban elvett lovastarack is. A löveg visszairányítására Psotta ezredes intézkedett.³⁷ Az üteg ezt követően öt ágyúval és két tarackkal rendelkezett.³⁸ A lövegek mindegyikéhez egy löszeres, ún. ütegekocsi tartozott, ezen kívül négy további „fedeles kocsi” képezte az üteg járműparkját.

A legénység létszáma 123 főre emelkedett, az állomány több mint felét tüzerek tették ki a többiek szekerészek voltak.

Az üteget továbbra is König Endre százados vezette, a hadosztályparancsnok legnagyobb meglepedésére. Ezt jól mutatja a tény, hogy König egyben a hadosztály tüzérének az irányítója is volt. E minőségében saját ütegen kívül a IX. gyalogüteget, az I. röppentyűüteget, valamint a II. kiegészítő löszerkészletet, vagyis a hadosztály-löszertartálékot is irányította. Ez összesen 341 főt és 17 löveget jelentett. (A gyalogütegben nyolc löveg, a röppentyű ütegben két állvány volt)

Az ütegnél két tüzerhadnagy szolgált, Trsko János és Suhajda János. Megelőzőleg egyikük sem volt katona, viszont mindketten kiváló képességűeknek bizonyultak. (Trsko eredetileg mérnök, Suhajda pap-tanár volt.) Az ütegnél káplárok, tizedesek, főtüzérek és tüzerek szolgáltak, a lövegirányzók általában káplárok voltak.

A szekerészek parancsnoka, Franz Hentschläger hadnagy, korábban a 7. svalizsereznél szolgált tizedesként.³⁹ Az üteghez kilenc hátsó és 92 fogatos ló tartozott.⁴⁰

A hadosztály június 7-ig tartózkodott Székesfehérvárott, majd a Központi Táborkari Iroda előző napi parancsának megfelelően Veszprémbe vonult. Ott június 8-án Kmetyt újabb parancs fogadta, mely szerint Pápara kell menetelnie, ahonnan figyelemmel kísérheti a Sopron és Szombathely közötti vidéket, különösen az utak forgalmát. A folyamatos felderítésre és ellenőrzésre ismét elsősorban a huszárokat alkalmazta. A hadosztály kiküldött járőrei arról tudósították Kmetyt, hogy a Rábán túl élénk csapatmozgás észlelhető, mely elsősorban a Győrben állomásozó VII. hadtestre, egyben a magyar főszereg jobbszárnyára jelenthetett veszélyt. A jól megerősített Rába-parti várost déli irányú bekerítés fenyegette. E körülmények cselekvésre készítettek Kmetyt, akit a különböző helyekről kapott utasítások is sürgettek: parancs érkezett Klapka tábornoktól, a Komárom körüli összpontosítás parancsnokától, Poeltenberg tábornoktól a VII. hadtest parancsnokától és természetszerűleg a Központi Táborkari Irodától is.⁴¹

A Kmety-hadosztály mindenesetre ünnepélyes keretek között bevonult Pápara, de nem sokáig időzött a városban, mert a táborkari iroda újabb utasításának megfelelően

³⁷ HL 1848/49. 32/174. sz. A Tábori Tüzér Igazgatóság intézkedése a két taracküteg felosztására. 1849. június 9.

³⁸ MOL P 295 42. csomag, b/46. sz. A tüzéréség elosztása, dátum nélkül.

³⁹ *Bona Gábor*: Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban. Második kötet. Budapest, 1998. 41. o.

⁴⁰ HL 1848/49. 33/422. sz. A Kmety-hadosztály kimutatása 1849. június 19-én.

⁴¹ HL 1848/49. 32/160 sz. Zámberly ezredes értesítése Kmetynek az előrevonás szükségességéről, 1849. június 9. Közli *Farkas Gyöngyi* (szerk.): Saját kezébe ott, ahol ... Budapest, 1998. 152. o.

Tétre helyezte át az állomáshelyét, ahonnan a Rába vonala, az átkelőhelyek jól ellenőrizhetők voltak.

Kmety hírt kapott arról is, hogy a VII. hadtest fokozza felderítő tevékenységét a folyón túl. A hadtesttel szemben az osztrák III. hadtest két dandára állomásozott, az egyik szétosztva, a másik, a Wyss-dandár, zömével Csornán.

Zambelly Lajos ezredes, a VII. hadtest tábornoki főnöke június 12-én értesítette Kmetyt, hogy „erős portyázó járőröket” küld az ellenség felé, és ha ott „netán ágyúzót hallunk, akkor lovassággal és lövegekkel is oda nyomulunk.”⁴² Mindezek hatására Kmety a Csornán lévő ellenséges dandár megsemmisítése mellett döntött.

Június 12-én tehát a hadtest csapatai a Rábához, Marcaltőre vonultak, ahol Üchtritz ezredes, akinek ott volt birtoka és kastélya, saját borával vendégelte meg katonáit. Két órai pihenő után a csapatok folytatták a menetüket és Malomsoknál a Rábán átkelve június 13-án reggel három órára Szilsárkányba értek. Akkorra Kmety, tábornoki főnökével, Albert Ignác századdal egyeztetve, határozott a Csornán állomásozó osztrák dandár megtámadásának módjáról.

Kmety kettéosztotta hadosztályát. Az egyik oszlop dél felől közelítette meg az ellenséget azzal a feladattal, hogy akadályozza meg azt a Kapuvár felé történő visszavonulásban. Oda osztották be a Vilmos-huszárezred századait, három gyalogzászlóaljat, a lovasüteget és a két röppentyűt. A hadosztály fennmaradó része – két zászlóalj, egy vadászosztály, két század Nádor-husár, valamint a gyalogüteg – Kmety vezetésével szemből közeledett Csornához.

Csornán a Wyss-dandár három gyalogzászlóalja, egy vadászosztálya, az I.(Császár) dzsidászred két osztálya, valamint egy ütege és két röppentyűje állomásozott. Reggel öt órakor, amikor a magyar csapatok megkezdték támadásukat, már készen álltak a harc felvételére. A város bevezető útjai előtt szétbontakozott magyar tüzérség megkezdte a helység belső részeinek bombázását, illetve tűz alá fogta az utakat.

Rövidesen mindkét irányban élénk harctevékenység bontakozott ki, különösen hevesek voltak a lovassági összecsapások. Az osztrák visszavonulási utat elzárni igyekvő Vilmos-huszárok és a Császár-dzsidások véres harcából –két tisztjük elvesztése után – a dzsidások kerültek ki győztesen. A visszavonuló huszárokat azonban nem üldözhatték, mert lovasüteg hatásos tüze, valamint egy gyalogzászlóalj négyyszöge visszavetette őket. Ezt követően a honvédgyalogság mindenütt tért nyert és az osztrákokat véres harcban kiszorították a helységből. A parancsnokát is elvesztett ellenség Bősárkány felé menekült.

A Kmety-hadosztály az ütközet alatt 53 halottat és 218 sebesültet veszített, a lovasüteg állománya azonban sértetlen maradt.⁴³ A bombázás következtében Csorna több háza elpusztult. A győzelem után a hadosztály visszavonult Tétre, majd 16-án Pápára. A Rába átkelőinek folyamatos figyelése mellett Kmety csapatai ott pihentek. Az üteg parancsnoka ténylegesen akkor már Trsko főhadnagy volt, König a tábornokban irányította a hadosztály tüzérségét.

⁴² HL 1848/49. 32/388. sz. Közli *Farkas Gyöngyi* (szerk.): i. m. 156. o.

⁴³ Kmety jelentését és veszteségkimutatását közli *Markó Árpád – Balázs József*: A csornai ütközet. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1960. 1. sz., 204-205. o.

A június már nem kedvezett a magyar fegyvereknek. A magyar főserg Vág-menti támadási kísérletei nem jártak sikerrel, a kezdeményezés az orosz csapatokkal is megerősödött császáriak kezébe ment át. Julius Haynau tábornok, az osztrák csapatok fővezére a főcsapást a Duna jobb partján kívánta mérni, ezért a főcsoporthoz is ott hozta létre. Elsődleges célja Győr birtokbavétele volt, melyhez a kedvező feltételeket a város déli irányú megkerülésével igyekezett biztosítani.

A feladat végrehajtására, a rábai átkelők birtokba vételére a cs. kir. III. hadtest június 26-án kapott parancsot.

Az ellenség mozdulatai természetesen nem kerültek el a felderítésre egyébként is nagy gondot fordító Kmety figyelmét sem, ezért június 26-án Marcaltőre irányította át hadosztálya zömét. A lovasüteg is oda vonult és a következő éjszakát készenlétben töltötte. A lovakat befogva tartották, így biztosították az azonnali indulás lehetőségét. A komoly támadás azonban elmaradt. Az osztrák csapatok azon az éjszakán máshol, rendkívül erős tüzérségi tűz fedezete mellett, Árpásnál keltek át a Rábán. Az átkelőhelyet védő magyar csapatoknak az óriási túlerő miatt esélyük sem volt feladatuk teljesítésére.

Másnap, június 27-én Marcaltőt is támadás érte. Kmety úgy ítélte meg, hogy nem tudja siker reményében felvenni a harcot, ezért abban bizakodva, hogy a VII. hadtesttől erősítést nyer, kedvezőbbnek ítélte állásba, Iháshoz vonult vissza, ahol a déli órákban beérkező dandár azonnal felvette a harcrendet. A közepet a lovasüteg képezte, mely az Ihásziba vezető út két oldalán 180-200 lépés szélességben foglalt tüzelőállást. Az üteg fedezéséről egy gyalogszázad gondoskodott. A jobbszárnyat négy század Vilmos-husár és négy löveg képezte. A balszárnyon a hadosztály gyalogsága állt fel két löveggel, utóbbiakat a Nádor-husárok fedezték. Az arcvonal előtt csatárlánc húzódott; Kmety két ágyút hagyott tartalékban.

A cs. kir. III. hadtesthez tartozó Schütte-hadosztály egyik dandára a kora délutáni órákban érkezett Iházi elé Gerstner tábornok parancsnoksága alatt. A dandárt egy üteggel és két század dragonyossal erősítették meg. Gerstner így hat zászlóaljjal, két gyalogüteggel és két lovasszázaddal rendelkezett.

A felvonuló ellenség elővédje a magyar harcrendtől mintegy 800 lépésre álló majornál mutatkozott először. A lovasüteg középső lövege a lovasokat néhány pontos lövéssel meghátrálásra készítette. A morva származású „öreg tüzér” irányzónak elég idő állt rendelkezésére a távolság szabatos meghatározására, mely a pontos tüzelés egyik alapfeltétele. Mindez azonban nem gátolta az osztrák felet, hogy felvegye harcrendjét, állásba rendlje két üteget és viszonozza a magyar tüzérek tüzet.

A következő órákban kitartó, heves tüzérségi párbaj alakult ki. A magyar tüzérség némi fölénybe került, amit Kmety azzal is fokozott, hogy a tartalék lövegeket is előre rendelte. Az osztrák részről szintén jelen lévő Schütte még a csata folyamán maga is tüzérségének megerősítését kérte; Árpásról egy fél 12 fontos üteg azonnal útnak is indult.⁴⁴ A lövegek mindkét oldalon kitarítottak, csupán az osztrák fél helyezte át két löveget. A lovasütegnél ebben az időszakban két ló veszteség esett.

⁴⁴ *Husár J.*: i. m. 51. o.

A ritka hosszú és intenzív tüzérségi tüzet a gyalogság és lovasság is jól tűrte. A hatalmas füstgomolyagban becsapódó gránátok és golyók okoztak ugyan veszteségeket, de a sorok nem inogtak meg. Kiváló példát mutatott katonáinak Kmety is, aki kíséretével egy dombon, jól látható helyen, látszólag vidáman fogadta a lövéseket.

A magyar ütegek tüzének hatására az egyik osztrák zászlóalj katonái – veszteségeik csökkentésére – a földre feküdtek, mire egy magyar zászlóalj azonnal szuronyrohamra indult. A fekvők erre menekülni kezdtek. A rendet csak nehezen lehetett helyreállítani.⁴⁵ Ez azonban csupán egy epizód volt az ütközetben.

A tüzérség lőszerkészlete időközben jelentősen megfogyatkozott. Mielőtt azonban a lövegek végképp elhallgattak volna, Kmety döntésre kívánta vinni az ütközetet és a Vilmos-huszároknak parancsot adott a támadásra. A lendületes támadás azonban egy árok mögötti búzatáblában felállított vadászzászlóalj tüzében elakadt. A huszárok visszavonultak, rendezték soraikat. Közben a balszárnynon az osztrák gyalogság tett kísérletet a támadásra, de még az összeütközés előtt visszavonult.

Kmety ezt követően újra a Vilmos-huszárokkal kísérletezett, de a vadászok ismét visszaverték a támadást, sőt ez alkalommal a két dragonyos század üldözésbe kezdett. Azt viszont a lovasüteg lövegei akasztották meg, a dragonyosok a negyedik lövés után visszafordultak.⁴⁶ A tüzelést az ezred eredményessé, hogy az ellenség lovassága éppen az üteg előtt fordult balra, így az oldalazó tüzellel „utczákat söpörtünk a dragonyosok között”.⁴⁷ Ezt követően mindkét fél támadásba ment át, Kmety azonban, az ellenség átkaroló mozdulatát látva, megállította csapatait és elrendelte a visszavonulást. Ez azonban közvetlen harcérinkezésben nehéz feladat. Különösen nagy szerep hárul ilyenkor a lövegekre és az azokat fedező erőkre. A két szárnynon két-két löveg maradt, a többiek gyorsan felmozdonyoztak, 5-600 lépésre visszavonultak és új állást állást foglaltak.

A szárnynon lévő lövegek közben a legnagyobb tűzgyorsasággal tüzeltek, majd a többi löveg készenléte után elhagyhatták állásaikat. Ez nem mindegyiknek sikerült, mivel az egyik lövegnél időközben jelentős veszteség keletkezett, elesett két ember és elpusztult öt ló. Az ellenség, a löveg mozgásképtelenségét látva, vadászzászlóaljával azonnal abba az irányba fordult. A fedező félszázad szerencsére nem ijedt meg a túlerőtől és „ellenrohammal” megvédte a lövegeket. Időközben a lövegeket irányító König százados leszállt a lováról és lövegkezelőnek belépve hatásos kartácstűzzel pusztította az ellenséget. Az osztrák zászlóalj visszavonult, a szekeresek új lovakat hoztak így sikerült a löveget megmenteni.⁴⁸ Az ütközet után Kmety Tapolcafőre vonult vissza, utóvédként Pápánál a Kálvária-dombon hagyott hátra két század Vilmos huszárt és két lovaslöveget.

Az ihási ütközet nagyobb részt tüzérségi harcot hozott. Hevességéről a gyalogüteg egyik irányzója, Kovács Antal tüzemester a következőket írta: „(...) ágyúink annyira

⁴⁵ *Hatala P.*: i. m. 45. o.

⁴⁶ *Kapossy Lucian*: Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905. 108. o.

⁴⁷ *Szlauka K.*: i. m. 55. o.

⁴⁸ *Thurzó M.*: i. m. 121. o. Szerinte a 45. zászlóalj félszázada fedezte az üteget. *Huszár J.* i. m. idézi *Pogátsik Miksa*: Dicsőséges napok emlékezet. (In: *Egyetértés*, 1899. 206. sz.) c. munkáját, melyben a 33. zászlóalj félszázadáról ír.

kihevültek, hogy még sokáig nem lehetett velük működni, forró mocskos lé folyt ki belőlük, amint a hátsó csavarral a cső elejét lefelé hajtottuk (...)”⁴⁹

Az ütegek tevékenységét Kmety a Központi Táborkari Irodának tett jelentésében is kiemelte: „De az ellenségnek is sokat kellett szenvednie Kőnig kapitány lovasütegének gyönyörűen vezetett és végrehajtott tüzetől”.⁵⁰ Az ellenség elismerő sorokat ugyan nem vetett papírra, de Schütte véleménye, hogy a magyar oldalon nyolc 12 fontos löveg is szerepelt volna, magáért beszél.⁵¹ Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy a tüzértisztek nem mindegyike nyújtotta azt, amit elvártak tőle. Az ütközet alatt például Kmety Traub Kálmán főhadnagyot, a gyalogüteg parancsnokát nem a lövegeknél, hanem a lőszeres kocsiknál találta meg. Magyarázatait nem fogadta el és megtiltotta, hogy tiszti kardját hordja mindaddig, amíg becsületét helyre nem állította. Addig csak utászkarddal járhatott a főhadnagy. Más kérdés persze, hogy milyen kardot kellett volna hordania Kmetynek, hisz hadosztályát egy gyengébb tüzérséggel rendelkező dandár készítette visszavonulásra.

Az ihási ütközet másnapján megindult az osztrák főserég támadása Győr ellen. A VII. hadtest számára minden segítség elkésett, vereséget szenvedett és kénytelen volt visszavonulni Komáromba, ahol a Görgei parancsnoksága alatt álló erők zöme összpontosult. Akkor még volt rá esély, hogy a Kmety-hadosztály hozzájuk csatlakozzon. Másnap azonban Schütte altábornagy megindította csapatait Pápa felé. A Kálvária-dombon hagyott lövegek lövéssel jelezték az ellenség közeledtét, majd parancsnokuk, Trskó hadnagy elrendelte a visszavonulást.

A Kmety-hadosztály felvette a harcrendet, de az osztrák dandár elfordult Győr felé és elvonult. Kmety ezt a napot készültségben töltötte, majd a hadosztály Nagygyimótra vonult. Június 29-én tovább meneteltek Csót – Pápateszér felé. Kmety ezen a napon már Románra ért, ahol parancsot kapott, hogy Székesfehérvár felé vonuljon.⁵² A lovasüteg Pápateszérnél Zirc felé kanyarodott. A következő napon Hajmáskéren keresztül Palotára meneteltek. A hadosztály július 2-án érte el Székesfehérvárt.

Székesfehérvárott a hadosztály létszáma jelentősen kiegészült, hozzávetőleg 1500 újoncot kapott, akik azonban jórészt fegyvertelenek voltak. Egy részükkel a századok veszteségeit pótolták, másik részük külön kötelékként követte a hadosztályt. Kmety egyébként nem sokáig maradhatott a városban, ugyanis már várta a kormányzó-elnök, Kossuth Lajos rendelete, mely a hadosztályt Paksra rendelte és egyben tudatta a hadosztályparancsnokkal, hogy tábornokká nevezték ki.⁵³

A hadosztály július 3-án reggel indult el és Sárkeresztúron, Sárszentmiklóson, Nagydorogon keresztül 5-én reggel érkezett Paksra, ahol Kmetynek újabb parancsra kellett várna, ezért a következő napon is a Duna parti faluban időztek. Ott kapta kézhez a

⁴⁹ Kovács Antal levele Kovács Imréhez 1889. január 12-én, közli *Kapossy L.*: i. m. 112. o.

⁵⁰ HL 1848/49. 35/248. sz., 1849. június 28. Közli *Huszár J.*: i. m. 53. o., ugyanez: Kriegsarchiv, Wien, Karten 1967. Akten der Insurgenten-Armee 1849-6-298 No 94B. Itt kívánok köszönetet mondani *Hermann Róbertnek*, hogy több, a lovasütegre vonatkozó iratra felhívta a figyelmemet.

⁵¹ HL 1848/49. 35/219/b. sz., 1849. június 27. Közli *Huszár J.*: i. m. 54. o.

⁵² *Mein Leben und Wirken in Ungarn*. Irta *Görgei Artur*. Megbírálva Kmety György egykori magyar tábornok által. Pest, 1861. 10-11. o.

⁵³ *Kossuth Lajos* összes munkái. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. XV. k. (S. a. r.: *Barta István*) Budapest, 1955. 636. o.

fővezér, Mészáros Lázár tábornok parancsát, mely szerint a hadosztálynak Vetter Antal tábornok seregét, a déli hadsereget kell támogatnia.

A délvidéki helyzet májustól – Jellačić csapatainak megjelenése után – kedvezőtlen fordulatot vett, az ott harcoló csapatok erősítésre szorultak. Mivel a minisztertanács június 29-én egyébként is Szegedet jelölte meg a magyar hadak gyülekezésének helyéül, a Kmety-hadosztály odairányítása kétszeresen is indokolt lépés volt.

A hadosztály július 7-én reggel négy órától kelt át a Dunán, részben hídon, részben gőzhajón. Ugyanaznap a késő délelőtti órákban a honvédek már bevonultak Kalocsára, másnap Miskén át Hajósra, 9-én Felsőszentivánra, 10-én Katymárra meneteltek. Ott egy napot pihentek, majd 12-én Nemesmiliticsre, 13-én Szivácra érkeztek.

A katonák a Délvidéken teljesen új arculatú háborúval találkoztak. „(...) gyönyörű seregünk adta magát a rablásnak, [...] mondják, hogy engedelem van két órát rabolni.” – írta Hanny Kálmán a naplójában. Ezen a hadszíntéren nem voltak érvényesek a katonai becsület szabályai. A szerb felkelők más feltételeket diktáltak, amihez a magyar katonák is igyekeztek igazodni. Mindez meglepte a tüzéreket és nyilván a hadosztály többi katonáját is.

Július 13-án Sziváctól nem messze, Kishegyesnél, a Guyon Richárd tábornok vezette magyar IV. hadtest döntő vereséget mért Jellačićra. A harcban a Kmety-hadosztály tevélegesen nem vett részt, de megjelenése mindenképpen sietette az ütközet megvívását. A horvát sereg a vereségét követően a Szerémségbe húzódott vissza, így ellenség csupán Pétervárad körül és a Titeli-fennsíkon lévő táborban maradt. A Kmety-hadosztály először Pétervárad felmentésére sietett. Július 16-án bevonultak Újvidékre, ahol ismét óriási pusztítással találkozhattak: „csupán 2 ház vagyon ép”. A hadosztály zöme átkelt a Duna-hídon és bevonult a várba, a tüzérség azonban Újvidéken maradt.

A péterváradi vár felszabadult a teljes körülrátástól, de délről továbbra is fenyegette a jól kiépített sáncok mögött álló ellenség. A sáncok egyik legerősebb pontja Kamenicánál volt. Következő feladatként Kmety e sáncok ellen kívánt összpontosított támadást végrehajtani, melyhez 22-én a várba rendelte az ütegeket is. Ezt követően a hadosztály kivonult a várból és Kamenica előtt harcrendbe állt. Az ágyúzás mindkét részről azonnal megindult és a sötétedés beálltaig tartott. Másnap hasonlóképpen folytatódott a tüzérségi tűz. A felek egész nap kölcsönösen lötték egymást, más azonban nem történt, este a hadosztály visszavonult a várba. A látszólag eredménytelen 23-i ágyúharcnak azonban értelmet adott az, hogy ugyanaznap Guyon tábornok támadást indított a Titeli-fennsík ellen. Bár az ellenség Kamenica felől nem kaphatott erősítést, a támadást mégis visszaverte. A sikertelen kísérletek után Vetter tábornoknak és csapatának Szegedre kellett vonulnia, ahol a magyar főszereg gyülekezett. A Guyon tábornok vezette IV. hadtest el is hagyta a hadszínteret, helyét Titel előtt a Kmety-hadosztály foglalta el. Július 24-én már Kátyon, másnap pedig Zsablyán állomásozott a sereg.

A következő napokat ott töltötték és a titeli tábort figyelték. A feladat rendkívül nehéz volt, nem csak az ellenség miatt, hanem mert olyan területen állomásoztak, melyet a háború teljesen kimerített. „Egy egy eléhezett, kiaszott kutya vagy macska vánszorgott néha, az egykor öt tápláló épület romjai körül, ha valamely kincset lelhetni vágyó honvéd kotorászott körülötte. A csapat nagy inségére vált, hogy vize nem volt íható, miért is Kmety ecetet osztatott ki a legénységnek, hogy a vizet azzal keverjék, s talán

ezen intézkedésnek köszönhető is azt, hogy táborában a járványos hideglelés, dacára a borzasztó dinnyeevésnek, nem harapodzott oly igen el.”⁵⁴

A rendkívül kedvezőtlen viszonyok okozhatták, hogy a tábor szerb-osztrák védőinek július 30-án jól induló támadást sikerült intézniük. A meglepett előőrsök Zsablyáig hátráltak, ahol azonban a hadosztály már rendezte sorait. Az ütegek hatásos tüze megállította az ellenség előretörését, sőt a honvédek támadásba mentek át. Visszaűzték a tábor védőit a sáncok közé, sőt a lövegek úgy foglaltak állást, hogy még a sáncok mögött is löhették a hátrálókat. Végül azonban 18 fontosak „köszöntek” a magyar tüzéségre, s az ütegek visszavonultak. A következő napon a Kmety-hadosztályt is Szeged felé rendelték. Augusztus 1-jén Csurogon keresztül Bácsföldvárra, 2-án Óbecsére és Magyarbecsére vonultak. Augusztus 4-én átkeltek a Tiszán és Beodrára vonultak, onnan azonban a lovasüteget visszafordították, hogy lövegpárokra bontakozva biztosítsa a Tisza vonalát. Az üteg végrehajtotta a feladatát, majd másnap a hadosztály után vonult a Nagykikindai táborba. Onnan a következő napon Hatzfeldre, majd augusztus 8-án Gyertyámosra érkezett. Közben a hadosztály létszáma a különböző csatlakozó csapatokkal révén jelentősen megnövekedett.

Augusztus 9-én hajnali három órákor már világító röppentyűk jelezték, hogy azon a napon Magyarországon végleg eldőlt minden. Temesvárnál a legnagyobb magyar sereg csatát vállalt az osztrák fősereggel. A főparancsnokságot átvevő Bem tábornok már a Kmety-hadosztály beérkezése előtt megindította a támadást. A hadosztály mindenesetre teljes harckészültségben vonult Szakálházára és várta, hogy kivegye részét a küzdelemből. A lovasüteg az utóvédben kapott helyet, hisz az osztrák hadsereg a Tisza felől üldözte a magyar csapatokat.

A Temesvár közelébe ért hadosztály tehát Szakálházánál táborba szállt, miközben a csata már javában folyt. Amikor megérkezett Bem támadást elrendelő parancsa, Kmety a lovasságot és a tüzéséget azonnal előrerendelte a magyar harcrend balszárnyára. A támadás azonban éppen szembe találkozott egy osztrák nehézlovas dandár előrevonásával, melyet egy lovasüteg támogatott. A kialakuló véres harcból a IX. lovasüteg is kivette a részét.

Az osztrák támadás visszanyomta a huszárokat, akik jelentős veszteséggel hátráltak. A lovasüteg is veszített két szekereszt és egy lovat. Még nehezebb helyzetbe került azonban a gyalogüteg, melynek ráadásul a Beregszó patak miatt kevés helye volt az állásfoglalásra. A vértések ezt kihasználva már majdnem megszerezték három löveget, de „Pongrácz Vilmos főhadnagy, Kovács tüzérhadnaggal s néhány elszánt huszárral az ellenség közepette vágott ki, s hozta vissza.”⁵⁵

Az üteg ezt követően egy kukoricásban foglalt állást. „A tengeriben található tisztásokon a gyepek a gránátoktól tüzet fogott, e miatt az üteg kocsikat el kellett távolítanunk. A tölteket így nagy távoból a közhonvédek hordták a tüzmesterek felügyelete alatt. S legiszonyatosabb volt az hogy az ágyúk bömbölése soha, egy percze sem szünetelt.”⁵⁶

⁵⁴ *Thurzó M.*: i. m. 123. o.

⁵⁵ *Thurzó M.*: i. m. 125. o.

⁵⁶ *Szlauka K.*: i. m. 59-60. o.

A temesvári csata a magyar főszereg katasztrofális vereségével végződött. A hadtestek, hadosztályok felbomlottak, számottevően csupán az V. hadtest és a Kmety-hadosztály őrizte meg a harcképességét. Nyilvánvaló volt, hogy nekik kell a magyar sereg roncsainak menekülésszerű visszavonulását fedezniük. Ebben különösen fontos szerepet kaptak a huszárok és a lovasüteg. Az utóvéd a Temesvár melletti Gyárvárosnál foglalt helyet. Másnap hajnalra azonban már a huszárok is eltűntek, csak az üteg maradt hátra, lézengő, visszavonuló honvédekkel. Trskó főhadnagy közülük szedett össze egy félszázadnyit, hogy az üteget fedezzék és elindultak Lugos felé. Ott hosszabb ideig táboroztak és csak az osztrák csapatok közeledésének hírére, 15-én indultak Facsét irányába. A két helység között az üteg még utoljára tüzelőállást foglalt és megakadályozta, hogy az osztrák tüzérség a visszavonulókat pusztítsa és feltartóztassa az üldözőket. „Utoljára dördültek meg a NE BÁNTSD A MAGYART érc torkai ...”⁵⁷

A facségi haditanács döntése értelmében hadosztály Borosjenőre menetelt, hogy ott – Görgei tábornok augusztus 13-i fegyverletételének példáját követve – az oroszoknak adja meg magát. A honvédcsapatok tehát elindultak, 17-re Soborsinba értek, ahol átkeltek a Maroson. Azokban a napokban már egyre többen hagyták el a szinte teljesen demoralizált, fegyelmet nélküli sereget. Annak ellenére, hogy a román lakta vidéken a lemaradók nagy kockázatot vállaltak, egyre kevesebb ember és fogat tartott Borosjenő felé.

Soborsin elhagyása után az út folytatása egyre több nehézségbe ütközött, az erdőshegyes terepen már szinte lehetetlen volt tovább vontatni a lövegeket. A tüzérek ezért úgy döntöttek, hogy ágyúikat, tarackjaikat használhatatlanná teszik és a maradék löszert megsemmisítik. A gyújtólyukakba szöveget vertek és egy tisztáson hagyták a lövegeket, melyeket addig, majd egy éven át, minden körülmények között megőriztek.

Az erősen megfogyatkozott hadosztály és benne a IX. lovasüteg tüzérei, szekerészei augusztus 19-én érkeztek Borosjenőre és 20-án letették a fegyvert.

*

A IX. lovasüteg a szabadságharc alatt nem vitt véghez semmi olyan különleges hőstettet, amivel felhívták volna magára a figyelmet. Nem érdemelték ki a vörös sapka viselésének jogát, nem döntöttek el egyetlen csata, vagy ütközet sorsát sem. Az igazi nagy, fordulópontot hozó csatákban ott sem voltak. Az ütegben szolgált tüzérek útja valószínűleg átlagos sorsot mutat. Mindez azonban korántsem jelenti azt, hogy ne tettek volna meg mindent, amit megtehettek. Mindenkor végrehajtották a parancsot, nem hagyták el lövegeiket, amire különben is alig volt példa a szabadságharc idején, meneteltek és legjobb tudásuk szerint harcoltak.

⁵⁷ *Thurzó M.*: i. m. 127. o. A Pesten, majd Pecszenmártonban öntött lövegek felirata volt a „Ne bánts a magyart!”

Az üteg útjának nyomon követéséből kitűnik, hogy a szabadságharc a közemberek – honvédek, tüzérek, huszárok – számára a közvetlen harci események mellett is túlnyomórészt táborozásokat és nagyon sok nehéz, fáradtságos menetet jelentett, szélsőséges időjárási és útviszonyok közepette. Menetelniük kellett vereségek és győzelmek után, erős irányítás alatt és szinte teljesen demoralizáltan. Talán ez lehetett a legnehezebb, mégis a legfontosabb.

A sok menetelés másra is jó volt. Akkor tanulták meg igazán a „szakmát”, mindazt amit egy tüzérnek tudnia kellett. Kiszorgálni a löveget, tölteni, irányozni, távolságot megbecsülni, töltetet, lövedéket kiválasztani és még nagyon sok mindent. Elsajátítottak mindent, amit a cs. kir. hadseregben évekig tanultak, sulykoltak. Ez tette lehetővé, hogy ne csak a szívükkel, a lelkesedésükkel vegyenek részt a szabadságharcban, hanem a tudásukkal és a szorgalmukkal is.

Tamás Csikány

THE HISTORY OF THE HONVÉD HORSE-BATTERY No 5 (LATER No 9)
IN 1848-1849

Summary

The most successful service of the Hungarian Honvéd Army of 1848 was the artillery. This is very remarkable, so much the more as there have not been Hungarian artillery troops in the Imperial-Royal Army before. Among the different batteries within the artillery horse-batteries proved to be the most practicable and effective; it followed from the fact that the Hungarian Honvéd Army always acted unforeseeably and with great impetuosity, it aspired after suddenness in its operations – and the horse-batteries were the best to answer to its special strategical and tactical needs. The study follows the history of the Horse-Battery No 5 (later No 9) from its formation to the surrender. The battery fought mostly with the main body of the Hungarian Honvéd Army (later within a detached division); during the campaigns and battles the officers and the rank and file show their talents several times and proved their alignment to the cause of the War of Independence. Thank to two diaries (by an officer and a gun-layer) the activity of the battery can be followed excellently.

Tamás Csikány

L'HISTOIRE DE LA V^E (PLUS TARD IXE) BATTERIE DE CAVALERIE DU HONVED
EN 1848-1849

Résumé

L'artillerie était l'une des catégories d'armes les plus efficaces de l'armée de Honved hongroise, formée en 1848. Ce fait mérite absolument l'attention, étant donné que dans l'armée impériale-royale il n'y avait pas eu de troupes d'artillerie hongroises. Plusieurs sortes de batteries ont été organisées à l'intérieur de l'artillerie, et parmi les batteries celles de cavalerie étaient les plus efficaces et le plus utilisables. L'explication la plus importante de cette efficacité est peut-être que dans les campagnes et dans les batailles la rapidité, l'élan, et la volonté d'être indevinable, inattendu et imprévu caractérisaient souvent l'activité de l'armée de Honved, et les batteries de cavalerie étaient capables de donner l'aide nécessaire pour cette sorte d'activité. L'étude suit l'histoire de la Ve (plus tard IXe) batterie de cavalerie, à partir de sa formation jusqu'à la capitulation. La batterie lutta la plupart du temps à l'intérieur du gros de l'armée hongroise, plus tard dans les rangs d'une division détachée. La batterie participait à plusieurs batailles, au cours desquelles les officiers et les simples artilleurs de la batterie prouvaient également leur capacité combattive, et leur engagement pour la guerre d'indépendance. Grâce à deux journaux intimes (écrits par un officier et par un pointeur) nous pouvons très exactement suivre le destin de la batterie.

Tamás Csikány

DIE GESCHICHTE DER V. (SPÄTER IX.) HONVÉD KAVALLERIE-BATTERIE
IN 1848-1849

Resumee

Eine der erfolgreichsten Waffengattungen der in 1848 aufgestellten Honvédarmee war die Artillerie. Das verdient auf jeden Fall Beachtung, da in der k. k. Armee keine ungarischen Artillerietruppen gab. Innerhalb der Artillerie wurden verschiedene Batterien aufgestellt, unter denen sich die Kavallerie-Batterie am brauchbarsten und erfolgreichsten erwies. Der Hauptgrund hierfür liegt wahrscheinlich in der Kampfaktik der Honvédarmee: sie versuchte immer schwungvoll, unerwartet und unberechenbar zuzuschlagen, wozu die Kavallerie-Batterien die nötige Unterstützung liefern konnten. Die Studie verfolgt die Geschichte der V. (später IX.) Kavallerie-Batterie von ihrer Gründung bis zur Kapitulation. Diese Batterie kämpfte vor allem in der ungarischen Hauptarmee und später in einer separierten Truppen-Division. Sie kämpfte bei mehreren Zusammenstößen, bei denen sowohl die die Batterie leitenden Offiziere, als auch die gemeinen Kanoniere immer wieder ihr Können und ihre Verpflichtung gegenüber der Revolution bewiesen. Der Weg der Batterie ist gut verfolgbar dank den Tagebüchern eines Offiziers und eines Vormeisters.

Тамаш Чикань

ИСТОРИЯ V (ПОЗДНЕЕ IX) БАТАРЕИ КОННОЙ ТЯГИ
В 1848 – 1849 ГОДАХ

Резюме

Одним из самых результативных родов войск венгерской гонведской армии, сформированной в 1848 году, была артиллерия. Этот факт во всяком случае заслуживает внимания, ибо в королевской армии не было венгерских артиллерийских войск. Внутри артиллерии было сформировано много различных батарей, среди которых наиболее широко применяемыми и боеспособными оказались конные батареи. Основной причиной этого было, пожалуй, то, что гонведская армия в военных походах, сражениях и битвах действовала большей частью решительно, внезапно, заставляя противника врасплох, чему в немалой мере могли способствовать батареи конной тяги. Автор статьи прослеживает до конца историю V (позднее IX) конной батареи, начиная с её формирования впредь до сложения оружия. Эта батарея большей частью сражалась в составе главной венгерской армии, а затем в рядах отдельной дивизии. Батарея участвовала в нескольких сражениях в ходе чего ведущие офицеры батареи, а также рядовые солдаты-артиллеристы проявили свою самоотверженность, преданность делу освободительной борьбы и показали свою профессиональную подготовку. Боевой путь батареи можно хорошо проследить по боевому дневнику батареи, который вели один батарейный офицер и наводчик.